

VEILEDER

FOR SIKRING AV HISTORISKE
VERDIER I KRIMINALOMSORGEN

JUSTISMUSEET

Nasjonalt museum for
politi, rettsvesen og kriminalomsorg

Sikring av historiske verdier i kriminalomsorgen

Takk for at du har sagt ja til å være en av kriminalomsorgens kontaktpersoner i arbeidet med å ivareta etatens historiske verdier og gjenstander!

I nært samarbeid med Justismuseet, vårt nasjonale museum for politi, rettsvesen og kriminalomsorg, har alle kriminalomsorgens regioner samt Kriminalomsorgens høgskole og Utdanningscenter KRUS, utpekt en kontaktperson som skal sikre historiske gjenstander.

En viktig oppgave for deg som kontaktperson er å sørge for at historisk materiale i din region kan bli identifisert, vurdert, registrert og oppbevart på en hensiktsmessig måte. Kriminalomsorgen har en lang og viktig historie, og våre bygninger, utstyr, eksempler på straffegjennomføring og arbeid med domfelte er med på å gi kunnskap, skape refleksjoner og debatt. Det vi dokumenterer og tar vare på i dag, sikrer viktig kunnskap for fremtidige generasjoner.

Denne veilederen er laget for å vise vei og tydeliggjøre hva rollen som kontaktperson innebærer.

Lykke til med arbeidet!

Vennlig hilsen
Lise Sannerud

KRIMINALOMSORGEN

Sikring av historiske verdier i Kriminalomsorgen – en praktisk veiledning

Veiledningen er utarbeidet av Justismuseet – Nasjonalt museum for politi, rettsvesen og kriminalomsorg ved samlingsforvalter Hilde Olsø, 2023

Alle offentlige etater har ansvar for å ivareta sin egen historie, og Justismuseet er fra Justis- og beredskapsdepartementet delegert fagansvar for å bidra til bevaring av justisetatenes historie. Justismuseet er Kriminalomsorgens nasjonale museum, og driver dokumentasjon og bevaring av historiske verdier i Kriminalomsorgen, bl.a gjennom kontaktpersonordningen.

Denne veiledningen inneholder informasjon, tips og råd til regionskontaktene:

- Hva er historisk materiale?
- Hva er historisk verdi?
- Vurdering av historisk verdi ved Justismuseet
- Tips til Kriminalomsorgens regionskontakter
- Kontaktinformasjon Justismuseet

Fangearbeid fra Botsfengselet

Hva er historisk materiale?

Historisk materiale er alt vi omgir oss med som kan gi oss informasjon og kunnskap om fortiden.

Justismuseet i Trondheim har ekspertise innenfor tre kategorier av historisk materiale:

- Gjenstander
- Foto
- Kunst

Justismuseet har mye straffehistorisk og fengselshistorisk materiale i sin samling. Noe er kommet via de nå nedlagte politimuseene i Oslo, Trondheim og Bergen, og noe er donert direkte fra ulike fengsler. Justismuseet mottok også et stort deponi fra daværende Region øst i 2015. Dette inkluderte de historiske samlingene etter Botfengselet, Bredtveit kvinnefengsel og Norsk fengselsmuseum i Kongsvinger. Nylig fikk Justismuseet dessuten det faglige ansvaret for dokumentasjon av den historiske samlingen etter Opstad tvangsarbeidshus, oppbevart i Åna fengsel på Jæren.

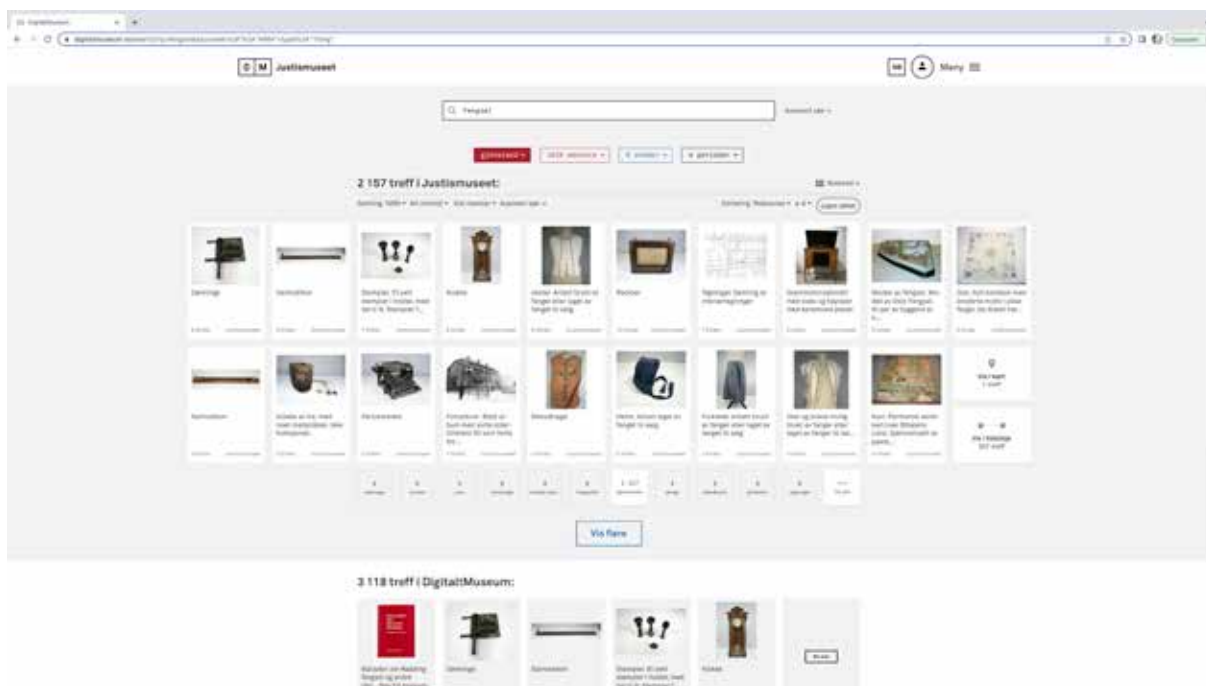

Den historiske samlingen ved Åna fengsel ble dokumentert og innlemmet i Justismuseets samling i 2022.

Typiske objekttyper er:

Fangearbeider, tvangsmidler og fangejern, redskaper til bruk ved avstraffelse (dødsstraff, brennmerking, skamstraff og disiplinærstraff i fengsel), beslag og rømningsutstyr, verktøy, sambandsutstyr, tjenestevåpen, malerier, bygningsmodeller, arkitekttegninger, fangeaviser, fangedrakter, identitetsmerker, stempler, uniformseffekter, inventar, kontorrekvisita, lærebøker, reglementer, håndbøker, instruksjoner, forbryterportretter og annet fotomateriale.

Det meste av Justismuseets samling er tilgjengelig på museumsportalen Digitalt Museum: <https://digitaltmuseum.no/owners/NRM>

Justismuseets samling inneholder flere tusen gjenstander og foto knyttet til straffegjennomføring.

Andre kategorier av historisk materiale:

- Lydopptak
- Filmopptak
- Arkivmateriale
- Bøker og annet trykt materiell
- Immateriell kulturarv

Det finnes en del materiale av denne typen i Justismuseets samling, spesielt bøker, men denne type materiale er ikke museets hovedfokus. Råd og hjelp til sortering, vurdering og ivaretagelse av denne typen materiale kan innhentes fra arkiv- og biblioteksektoren.

Nasjonalbiblioteket kan kontaktes for spørsmål vedrørende lyd, film, bøker og annet trykt materiell. Statsarkivet kan kontaktes for spørsmål vedrørende arkivmateriale. Vær oppmerksom på at deler av arkivmaterialet fra offentlige virksomheter er avleveringspliktig.

Fengselsbetjentenes idrettslag, Botsfengselet 1938

Minner, erfaringer og ferdigheter kan fortelle oss mye om fortiden. Dette kaller vi immateriell kulturarv. Denne kan dokumenteres og sikres for ettertiden gjennom skrift, lyd og film, eller overføres muntlig eller praktisk gjennom intervjuer, samtaler, kurs, seminarer osv. Det vanligste er historiske beretninger i form av artikler eller bøker.

Eldre mennesker har en viktig rolle å spille når det gjelder overføring av immateriell kulturarv. Kanskje finnes det pensjonister i din region som kan bidra til sikring av etatens immaterielle historie? Det er ikke alltid at de selv er bevisste på at de sitter på minner og kunnskap som har verdi, og som kan gå tapt om de ikke dokumenteres.

Forbryteralbum fra Kristiania ca. 1870

Hva er historisk verdi?

På en måte kan vi si alt vi omgir oss med har en viss historisk verdi fordi det kan gi oss kunnskap om fortiden, men det sier seg selv at vi ikke kan ta vare på alle gamle ting, så hvordan kan vi vurdere hva vi bør ta vare på?

Det finnes ingen fasit eller en liste over kriterier for hva som bør bevares, men vi kommer langt med faglig innsikt og skjønn. Om vi i tillegg har skaffet oss god oversikt over materialet og gjort oss noen bevisste tanker om hva historisk verdi egentlig kan innebære, vil vi få god hjelp i vurderingsjobben.

Pedagogisk verdi?

Er objektet egnet til å fortelle oss om fortiden? Kan det f.eks brukes i undervisning om forhold i fortiden? Hva vet vi om objektet? Er det godt dokumentert? Er det mulig å skaffe til veie informasjon om objektet? Finnes det informasjon om denne type objekt, eller har vi konkret informasjon om dette spesifikke eksemplaret?

Godt dokumenterte objekter har høyere historisk verdi enn udokumenterte objekter. Det er like viktig å ta vare på kunnskapen og informasjonen om materialet som selve materialet. Hva/hvem er kildene til kunnskapen om materialet? Sporbare kildehenvisninger er viktig!

Hva vet vi om gjenstandens "livsløp"? Hvor og når er den produsert og av hvem? Hva vet vi om tidligere eiere? Hvor og hvordan er den blitt brukt og av hvem?

Representativitet?

Er gjenstanden representativ for Kriminalomsorgen generelt, eller kanskje representativ for en viss type oppgave, eller for det lokale stedet der den har vært brukt eller har sin opprinnelse? Både representative og unike gjenstander kan være av verdi. De forteller på ulike vis om fortidens straffeprosedyrer - både norsk straffehistorie generelt – men også lokale praksiser som er spesielle og skiller seg fra det generelle.

Objekter som er spesifikke for Kriminalomsorgen, som for eksempel en fengselsbetjentuniform, et kontrollur eller et fangejern representerer og reflekterer etaten spesielt, og er derfor av større etatshistorisk verdi enn mer "generelle gjenstander" som kontormøbler og skrivemaskiner - selv om også de generelle gjenstandene er blitt benyttet av Kriminalomsorgen.

Justismuseet har nasjonalt ansvar for å samle, dokumentere og formidle Kriminalomsorgens historie, og har et uttalt mål om å sikre representativitet i sin samling. Det vil si både faglig, historisk og geografisk representativitet. Museet ønsker at samlingen skal reflektere alle typer oppgaver innen Kriminalomsorgen, alle tidsepoker, utviklingstrinn og alle landsdeler.

Det er også viktig for Justismuseet å formidle straffehistorien og Kriminalomsorgens historie fra ulike perspektiver, både innenfra, utenfra, ovenfra, nedenfra - samt fra et overordnet samfunnsperspektiv. Vi ønsker altså ikke bare å fortelle de domfeltes og de ansattes historie, men også f.eks å representere pårørendeperspektivet. Museumssamlingen bør reflektere dette mangfoldet.

Uniformslue for fengselsvesenet 1905-1964

Historisk kildeverdi og autentisitet?

Hva slags tilstand er materialet i? Er materialet godt bevart eller slitt og ødelagt, lappet og endret på? Mangler det deler?

Generelt sett kan en si at en godt ivaretatt original, autentisk gjenstand har større historisk verdi enn for eksempel en kopi eller en svært slitt og ødelagt gjenstand - men det vil ikke si at sistnevnte er uten verdi. En gjenstand som har vært brukt over lang tid, og som kanskje har vært reparert og endret underveis kan gi oss en annen type informasjon om fortiden enn en gjenstand som har blitt pakket ned da den var ny og forblitt i "mint condition". Begge deler kan være verdifulle.

Når historisk materiale av ulike årsaker må fjernes, kastes, rives eller avhendes, er det svært nyttig at man gjør en innsats for å dokumentere materialet før det forsvinner, for eksempel gjennom fotografering og skriftlige beskrivelser. På den måten bevares kunnskapen om materialet, selv om selve materialet går tapt.

Historisk materiale har størst verdi når det forstås i en kontekst. Historisk materiale bør derfor så langt det er mulig bevares i sin kontekst. Når dette ikke er mulig bør konteksten dokumenteres. Man bør altså bevare kunnskapen om konteksten, når selve konteksten mangler.

Estetisk verdi, ressursverdi og kvalitetsmessig verdi?

Generelt sett kan vi tenke oss at gjenstander som er vakkert og godt utført, som er sjeldne, som har høy kvalitet, som er pene å se på, og som det finnes et marked for, har høyere historisk verdi enn gjenstander med motsatte kvaliteter.

Eldre gjenstander er generelt mer verdifulle enn nye - rett og slett fordi det finnes færre av dem bevart. Ting er ofte sjeldnere jo eldre de er.

På 16-1700 tallet ble brennmerking brukt som straff og identifisering i Norge. Dette tyvsmerket ble benyttet av Christianias skarpretter.

Det er viktig å merke seg at det finnes historisk materiale i regionenes eie som kan være av interesse på samlermarkedet. Det finnes mange eksempler på samlere som har plukket med seg statens eiendom hjem, med eller uten tillatelse fra ledelsen. Noen ganger av antikvarisk interesse, andre ganger på grunn av affeksjonsverdi eller personlig samleinteresse, eller av ren økonomisk interesse, altså videresalg på samlermarkedet. Dette er uheldig fordi fellesskapets historiske verdier da forsvinner ut av det offentlige og inn i det private, og går tapt. Materialet blir utilgjengelig, kanskje ivaretatt i det private en stund, men løsrevet fra sin kontekst, og vandrer kanskje videre ut på det private markedet eller går i arv, og havner i verste fall i søpla etter en generasjon eller to.

Dersom historisk verdifullt materiale i offentlig eie skal avhendes til private, er det derfor viktig at eierskiftet dokumenteres godt, og at for eksempel foto og kvitteringer arkiveres, slik at materialets "livsløp" blir bevart. Hovedregelen bør være at man unngår avhending til private.

Ansatte ved Botsfengselet ca. 1860

Historisk verdi kan også være:

Bruksverdi - Er gjenstanden fortsatt nyttig? Eldre gjenstander var ofte laget for å vare lenge, og har bedre kvalitet enn mye av det som masseproduseres i vår tid. Det å fortsette å bruke eldre gjenstander i arbeidshverdagen kan være en fin måte å bevare kunnskap om fortiden på - dessuten er det (som regel) miljøvennlig!

Symbolverdi og identitetsverdi - Betyr gjenstanden noe spesielt for visse grupper eller personer? Er gjenstanden knyttet til spesielle personer eller historiske hendelser? Historisk materiale kan f.eks brukes til å øke yrkesstolthet, fellesskapsfølelse og følelse av kontinuitet, særpreg og tilhørighet på en arbeidsplass. Mange bruker f.eks gamle foto som dekorelement i kontorlandskapet, i ankomsthallen eller på møterommet.

Ole Høilands fangejern ca. 1840

Vurdering av historisk materiale ved Justismuseet

Som samlingsforvalter ved Justismuseet må en ofte vurdere hva som skal innlemmes i samlingen og ikke. Det viktigste grunnlaget for denne vurderingen er museets formålsparagraf og samlingsplan. Det at museet har god oversikt over hva som allerede finnes i samlingen er alfa og omega. God samlingsforvaltning handler i bunn og grunn om å vite hva man har og hvor man har det.

Spørsmål en stiller seg i en vurderingsprosess kan være:

Hva representerer gjenstanden? Hvilke kontekster har den inngått i? Er den relevant i forhold til Justismuseets ansvarsområde? Er den godt dokumentert? Hvor gammel er den? Hva slags tilstand er den i? Hvor mye vet vi om gjenstandens livsløp (proveniens) og kontekst? Har vi mulighet til å fremskaffe ytterligere informasjon om gjenstanden? Finnes det mange slike gjenstander i samlingen fra før? Og i så fall, finnes det noe som skiller denne gjenstanden fra de andre gjenstandene av samme type? Hva slags forpliktelser følger med inntaket? Hvor stor er den? Har vi mulighet til å ivareta den på en god måte?

Tips til Kriminalomsorgens regionskontakter

Vær en synlig kontaktperson

Som oppnevnt regionskontakt for ivaretagelse av historiske verdier, er det viktig at du er synlig. Sørg for at de ansatte i din region og dine ledere vet at du har blitt tildelt dette ansvaret.

Gjør det enkelt for personer som kan ha informasjon om historisk materiale å ta kontakt med deg. Vær synlig tilstede på intranettet og på allmøter, eller ved andre anledninger der mange ansatte er samlet. Spre informasjon om hva som kan være av historisk verdi og oppfordre dine kolleger til å holde øynene åpne og ikke rydde og kaste ukritisk. Kanskje du kan sende ut en mail til de ulike avdelingene og følge opp med en telefonsamtale?

Skaff deg oversikt

Har du mulighet til å besøke noen av avdelingene, presentere deg og kanskje få en omvisning der dere i fellesskap får oversikt over hva som finnes av historisk materiale på stedet?

Forhør deg med eldre ansatte, pensjonister eller andre som kanskje har en spesiell interesse for historie. Finnes det kanskje pensjonistforeninger i din region som kan hjelpe deg med å skaffe informasjon? Snakk med driftsledere, vaktmestere, materialforvaltere eller andre som kan ha oversikt over hvor det kan finnes gammelt utstyr på lager. Finnes det historiske samlinger eller utstillinger? Hvor godt er disse dokumentert? Hvordan er lagringsforholdene?

Skaff deg oversikt over nedlagte avdelinger og vær på vakt når avdelinger skal nedlegges eller omorganiseres. Hvem er det som har ansvar for å rydde og kaste skrot? Er ryddemannskapet bevisste på å ta vare på ting som kan være av historisk verdi?

Finnes det noen ansatte, pensjonister eller andre i din region som sitter på private samlinger av fengselshistorisk interesse?

Les deg gjerne opp på nasjonal straffehistorie og lokal fengselshistorie fra din region. Historisk innsikt vil sette deg i stand til å oppdage relevant materiale, se det i kontekst og prioritere.

Gjør noe

Lag deg gjerne en enkel skriftlig oversikt over materiale som finnes i din region, samt relevante kontaktpersoner. Det er en stor fordel om materialet også kan fotodokumenteres. Sørg for at informasjonen arkiveres.

Når du har skaffet deg oversikt står du bedre rustet til å vurdere ulike tiltak. Er det historiske materialet godt ivaretatt i din region? Er det behov for ytterligere innsamling, bedre registrering, sikring, bedre lagringsmuligheter? Er det behov for rengjøring, rydding, sortering og merking? Finnes det verdier som står i fare for å forsvinne, og kan du gjøre noe for å hindre dette?

Det er viktig å huske på at det ofte er små og rimelige grep som skal til for å forbedre lagringsforholdene betraktelig! Sørg for solskjerming, så gjenstander og foto ikke utsettes for direkte sollys. Pass på at gjenstander ikke lagres direkte på gulvet eller i fuktige rom. Et

laken kan forhindre at skitt og støv legger seg på gjenstandene. Merk objektene, før et enkelt register og hold lagerrom avlåst for å forhindre at ting forsvinner.

Kanskje finnes det materiale som bør vises frem og brukes i formidling av historie innad i etaten eller utad til publikum i lokalsamfunnet? Kan du ta initiativ til en utstilling eller et foredrag, eller kanskje skrive en artikkel?

Ta kontakt med Justismuseet

Kontakt gjerne Justismuseet om du lurer på noe! Justismuseet vil kunne bistå med:

- Hjelp til vurdering av historisk materiale over telefon eller mail, og gi råd og veiledning i forhold til sikringstiltak, registrering og dokumentasjon.
- Ta imot historisk materiale og innlemme det i sin samling, og dermed ivareta materialet og tilgjengeliggjøre det for allmennheten.
- Besøke din region og gjøre registrerings- og dokumentasjonsarbeid i lokale samlinger. Husk at lokale samlinger kan registreres og innlemmes i Justismuseets samling uten at de flyttes fysisk til Trondheim.

Kontaktinformasjon Justismuseet:

Justismuseets samlingsforvalter Hilde Olsø: 907 66 545/hilde@justismuseet.no

Besøk oss gjerne på våre hjemmesider www.justismuseet.no, Digitalt Museum, Facebook, Youtube og Instagram - eller kom innom oss i Kongens gt. 95 i Trondheim!

Forbryterportrett fra 1898

Tvangstrøye fra Kabelvåg hjelpefengsel